

ARCHITECTENBUREAU PRENT BV

POSTBUS 304 6860 AH OOSTERBEEK

TEL. 026 3793894/ 06 24658132
INFO@ARCHITECTENBUREAUPRENT.NL

BOUWHISTORISCHE VERKENNING

ZAADHANDEL MOMMERSTEEG

WOLPUT 72-72A TE VLIJMEN

Colofon

Opdrachtgever: De Architectenwerkgroep Tilburg
Postbus 351
5000 AJ Tilburg
013 - 4686963

Objectgegevens:

Eigenaar: Woonveste
Postbus 127
5150 AC Drunen

Kadastraal bekend: gemeente Vlijmen
sectie N
nummer(s) 4165

Object status: Rijksmonument
Monumentnummer: 517331

© Copyright juli 2010.

Niets uit dit rapport mag gekopieerd of overgenomen worden zonder schriftelijke toestemming van Architectenbureau Prent BV

Architectenbureau Prent BV
Postbus 304
6860 AH Oosterbeek

Medewerkers:
Ir. Y. van der Voorde
Ing. J.W. Ormel
Ir. E.P.G. Prent

Samenvatting

Registeromschrijving RCE monumentnummer 517331:

Inleiding

BEDRIJFSGEBOUW met KANTOOR en WOONHUIS, gebouwd naar ontwerp van architect J. Luyben in Traditionalistische stijl voor de firma Mommersteeg (zaadhandel). Het oudste deel is in de jaren twintig gebouwd. Een grote uitbreiding, rechts, tegen de reeds bestaande bouwmassa aan, vond plaats in 1936*). Achter dit gebouw liggen grote hallen en proefvelden. De hallen zijn na de oorlog gebouwd en worden, evenals de proefvelden niet beschermd.

Omschrijving.

Samengestelde bouwmassa van diverse haaks op elkaar staande bouwdelen, gedeeltelijk onder lessenaarsdaken, grotendeels onder een plat dak. De lessenaarsdaken hebben overstekken op klossen. De bouwmassa op de linkerhoek bestaat uit twee haaks op elkaar staande voorgebouwen. Het meest linkse gedeelte is drie lagen hoog, rechts daarvan staat een vierlaagse bouwmassa, beiden onder lessenaarsdak. Aan de straat zijn deze elementen met elkaar verbonden door een gemetselde poort met smeedijzeren hekwerk. Erachter ligt een grote, drielaagse hal onder plat dak.

De linker bouwmassa is een dienstwoning, rechts daarvan en in het achterliggende gedeelte zijn kantoren en opslagruimte gehuisvest. Op de begane grond bevinden zich in voor- en zijgevels grote liggende ramen met metalen kozijnen en roedenverdeling. Op de bovenliggende verdiepingen zijn de ramen staand en worden steeds kleiner. Boven de ramen zijn in het metselwerk bogen aangebracht, onder de bogen zijn, in reliëf geometrische patronen ingemetseld.

Rechts daarvan, iets terugliggend staat een langgerekte bouwmassa, drielaags onder plat dak. Geheel links op de begane grond bevindt zich de ingang, rechts daarvan zijn brede rechthoekige ramen gezet, gedeeltelijk aan het zicht onttrokken door een moderne zonwering.

De ramen erboven zijn veel kleiner. Alle ramen hebben metalen kozijnen met een kleine roedenverdeling.

Bovenaan de gevel een kroonlijst met geometrische patronen in baksteenreliëf.

Op de rechterhoek opnieuw een iets naar voren uitstekend bouwlichaam onder lessenaarsdak met ramen als in de overige gedeeltes. De achtergevel heeft staande ramen met metalen kozijnen, overeenkomstig de ramen van de overige gevels.

In het interieur is de indeling in grote lijnen bewaard gebleven. De constructie, houten plafonds en metalen kolommen (I-profielen) is in de opslagruimten nog zichtbaar. In de rechter uitbreiding heeft het lessenaarsdak een betonnen constructie. Delen van de inrichting zijn gemoderniseerd.

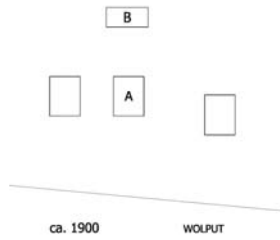
In het rechtergedeelte bevindt zich een grote ruimte, thans vergaderzaal, met een muurschildering van Eppo Doeve uit de jaren veertig van de 20ste eeuw.

Waardering.

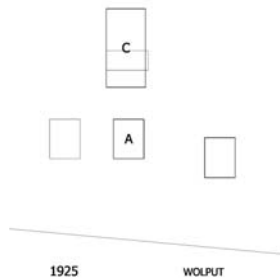
Het gebouw is van algemeen belang. Het heeft cultuurhistorisch belang als uitdrukking van een sociaal-economische en typologische ontwikkeling. Het heeft architectuurhistorisch belang vanwege het belang voor de geschiedenis van de architectuur en vanwege de ornamentiek. Het object is van belang wegens gaafheid van het exterieur en zeldzaamheid van het type.

***) uit dit onderzoek blijkt deze datering niet juist te zijn**

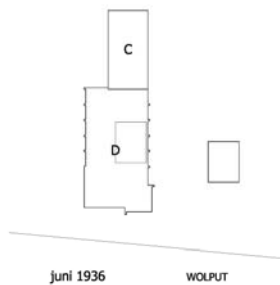
Bouwgeschiedenis

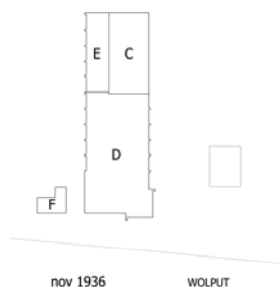
Het complex is waarschijnlijk ontstaan vanuit de middelste van drie naast elkaar gelegen boerderijen (A) met bijgebouw (B), elk op hun smal en diep kavel aan de noordelijke zijde van de straat, genaamd Wolput. Dit gedeelte van Wolput wordt in oudere kaarten nog Achterstraat genoemd en vormt de begrenzing van een inpoldering met een strookvormige verkaveling die op diverse gedetailleerde kaarten (afb. 1 en 2) zichtbaar is.

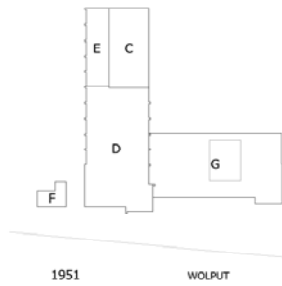
In november 1923 is in dit boerenhuis de N.V. Noord-Brabantsch Zaad- en Landbouwhuis gestart. Dit bedrijf bouwt in 1925 een rechthoekig silogebouw (C) op de plek van het bijgebouw (B) achter de boerderij. Op een schilderij daterend uit 1928 (afb. 3) is dit zojuist gerealiseerde silogebouw afgebeeld staande achter het boerenhuis. Het aan de linkerzijde staande boerenhuis is gesloopt.

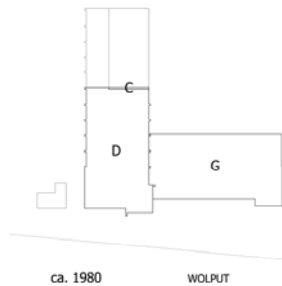
In juni 1936 wordt op de plek van de boerderij (A) een nieuw representatief kantoorgebouw met opslaghal (D) gebouwd naar ontwerp van architect J. Luyben. Dit drie bouwlagen hoge gebouw bevat naast opslagruimte onder een plat dak kantoorruimten en een dienstwoning in twee aparte bouwdelen, beiden uitgevoerd met lessenaarsdaken (afb. 4). In de achtergevel van het gebouw is de voorgevel van het bestaande silogebouw opgenomen. De vloeren van de bouwlagen sluiten aan op die van het bestaande silogebouw. De ruimte tussen beide bouwdelen wordt aan de voorzijde afgesloten met een muur waarin een boogvormige doorgang is geplaatst. In deze doorgang is een smeedijzeren hekwerk geplaatst. De doorgang is overkapt en voorzien van een daklicht en geeft toegang tot de bedrijfshal maar ook tot het kantoor in het rechter paviljoen.

In november 1936 is de uitbreiding (E) van de opslaghallen uitgevoerd. Onduidelijk is of de achtergevel van de opslaghal (D) ter plaatse van de uitbreiding (E) dan al is uitgevoerd. Vrij snel daarna wordt het aan de rechterzijde aanwezige boerenhuis gesloopt. Op een luchtfoto uit 1940 (afb. 5) is dit boerenhuis verdwenen en is in de tuin aan de linkerzijde een kas (F) geplaatst.

In 1951 worden plannen ontwikkeld en uitgevoerd voor de uitbreiding van het kantoor (G) en opslag van de zaden. Met deze plannen wordt het gebouw in grootte verdubbeld. De uitbreiding omvat een vleugel evenwijdig aan de straat met een uitstekend bouwdeel onder een lessenaarsdak, waardoor het L-vormige volume ontstaat. De uitbreiding is volledig in baksteen uitgevoerd en bezit een betonnen begane grond- en eerste verdiepingvloer op betonnen kolommen. De constructie van de tweede verdiepingvloer en het dak bestaat uit stalen liggers en kolommen met houten vloerbalken en dakbeschoot. De boogvormige poortdoorgang die nog zichtbaar is op een foto uit 1949 (afb. 6) in het bestaande kantoorgebouw krijgt een rechte vorm. In de kantine laat de opdrachtgever door Eppo Doeve een wandvullende schildering aanbrengen die gras in al zijn facetten laat zien.

Het accent van het veredelen en vermeerderen focust zich op graszaden. Na de uitbreiding van het kantoor volgt vanaf 1953 de uitbreiding met de gebouwen achter de kantoren (voor opslag) tot een aaneenschakeling van diverse gebouwen met verschillende daktypen en -hoogtes. De luchtfoto's (afb. 7 en 8) laten de situatie vóór en na de brand zien. Om de laatste uitbreiding van de herstelde gebouwen te completeren wordt het achterste gedeelte van het kantorencomplex (C en E) gesloopt en blijft alleen de voorgevel van gebouw C achter. Ergens in de periode 1951 tot heden is de kas (F) naast het kantoorgebouw gesloopt.

Beschrijving

Complex

Het complex ligt aan de noordelijke zijde van de doorgaande weg richting Waalwijk op enige afstand van het huidige centrum van Vlijmen. Het complex ligt op een lang kavel en blijkt onderdeel te zijn van de middeleeuwse ontginningstructuur van de polder “den grooten naakten hoek”. De Wolput, die eertijds ook Achterstraat werd genoemd, is de uiterste begrenzing aan de achterzijde (af. 1 en 2).

Het onderzoek concentreert zich op het lange aan de straat staande complex, dat als rijksmonument is aangewezen en in gebruik is als woonhuis en bedrijfsverzamelgebouw (afb. 9 en 10). Van dit complex zijn het woonhuis (bouwdeel a) en een gedeelte van de bedrijfshal (bouwdeel c), dat op de begane grond voor bewoning in gebruik is, niet op te nemen.

Dit complex bezit een L-vormige plattegrond van drie bouwlagen hoog en wordt afgedekt met een plat dak met uitstekende bouwdelen die ook in hoogte boven het platte dak uitstekend met een eigen beëindiging met een lessenaarsdak. De nok van de lessenaarsdaken loopt evenwijdig aan de voorgevel of staat daar haaks op.

De bouwdelen d en e, ook nieuwe kantoorvleugel genoemd, zijn met een grote rood genuanceerde baksteen in wild verband gemetseld. Het overstekende lessenaarsdak op betonnen klossen van bouwdeel e is geheel gestort in beton. De gevelbeëindiging van gebouwdeel d is rondom met een overstekende betonnen band afgewerkt met daaronder in de voor- en rechterzijgevel een keperfries in reliëf. De gevels zijn geordend ingedeeld en bezitten per travee of per uitstekende gevel één vensteras. De openingen van de eerste bouwlaag van bouwdeel d zijn tussen gemetselde penanten geplaatst en beëindigd met een doorgaande betonnen latei, die in de voorgevel gefrijnd en in de achtergevel gebouchardeerd is afgewerkt. De openingen tussen de op penanten geplaatste betonnen lateien zijn voorzien van meerruits stalen ramen met daaronder gemetselde borstweringen. De overige gevelopeningen rondom of in die vensterassen worden beëindigd met een strekse boog. In de openingen zijn meerruits stalen ramen geplaatst.

In de voorgevel tussen de bouwdelen a en b van het oude kantoorgebouw is een rechthoekige opening uitgespaard en voorzien van een smeedijzeren hekwerk (afb. 9). De gevels van het oude kantoor zijn geheel gemetseld in een grote geel-grauwe baksteen in Noors verband tot aan de onderzijde van de overkragende dakranden op houten klossen. De hoge gevels van bouwdelen a en b worden beëindigd met een fries van verticale houten delen. De hoek-aansluitingen bovenin de gevels zijn uitgevoerd in tufstenen elementen. De voorgevel van bouwdeel b is rond de gevelopeningen van de vierde bouwlaag versierd door koppen die in een patroon uitsteken en terugliggen ten opzichte van het omliggende metselwerk alsmede 5 stuks ingemetselde patronen van profielstenen.

De vensteropeningen van de eerste bouwlaag van bouwdelen a en b (afb. 11) worden aan de bovenzijde beëindigd met een strekse boog. Ook de aanwezige vensteropeningen van de tweede bouwlaag van bouwdeel a worden aan de bovenzijde beëindigd met een strekse boog. De vensteropeningen van de tweede bouwlaag worden aan de bovenzijde beëindigd met een hanenkam afgedekt met een platte laag. De boogtrommel is gevuld als een hanenkam met afwisselende lagen in reliëf.

De vensteropeningen van de derde en vierde bouwlaag worden aan de bovenzijde beëindigd met een halfsteens rondboog afgedekt met een platte laag in reliëf. De boogtrommels zijn gevuld met lagen in reliëf die V-vormig toelopen.

De meerruits vensters in de gevelopeningen van de bouwdelen zijn gedeeltelijk in hout en gedeeltelijk in staal uitgevoerd. De stalen vensters vervangen de oorspronkelijke houten exemplaren.

De achtergevel van bouwdeel c is in lichtgele baksteen gemetseld in wild verband.

Interieur

De bouwlagen staan in verbinding met elkaar via de trappen in bouwdelen c, d en e en via doorgangen tussen de bouwdelen b, c, d en e.

Van bouwdeel b wordt de eerste bouwlaag gedomineerd door de directiekamer (afb. 12) met een hoge gepaneelde lambrisering. In de ruimte staat een driedelige vaste kast opgesteld, waarvan de deuren bekleed zijn met smalle geprofileerde delen. Op de vloer ligt een eikenhouten mozaïekparket met randstrook van bies en band. Op een oudere foto (afb. 13) van de directiekamer is een tegelvloer in een diagonaal verband te zien en zijn de vlakke kastdeuren gefineerd a-livre-ouvert. De overige ruimten van de eerste en de tweede bouwlaag zijn volledig modern afgewerkt en geven geen nadere informatie prijs.

Een gedeeltelijk van bouwdeel b bezit een zolder (vierde bouwlaag) onder een lessenaarsdak. De zoldervloer blijkt volgens bouwsporen (afb. 14) later te zijn aangebracht, waarschijnlijk als een comfortverhogende maatregel. De zolder wordt door een houten vakwerkspant in twee-en verdeeld. De twee extra vensters in de westelijke (zij-) gevel van de derde bouwlaag zijn met de uitbreiding van de kantoren aangebracht ten behoeve van een in te richten laboratorium voor het onderzoek naar de veredeling van graszaden.

Van bouwdeel c bezitten de tweede en de derde bouwlaag houten vloeren, wanden van schoon metselwerk in kruisverband en balkenplafonds. In beide ruimten is een staalconstructie aanwezig bestaande uit kolommen met onderslagen. In de dagkanten van de muuropeningen naar buiten blijkt dat het binnenmetselwerk in een afwijkende baksteensoort is gemetseld (afb. 15) en dat er tussen deze muur en de buitenmuur een spouw aanwezig is. De noordelijke muur van beide bouwlagen bestaat uit twee gedeelten, waarvan het rechter gedeelte symmetrisch is ingedeeld, de kwaliteit heeft van een gevel (afb. 16) en is uitgevoerd als spouwmuur. Dit is een restant van het eerste opslaggebouw van het Noord-Brabants Zaad en Landbouwhuis. Het is zeer regelmatig gemetseld in halfsteens verband met dikke lintvoegen met centraal een (dichtgezette) deuropening met aan weerszijden een dichtgezette raamopening die beëindigd wordt met een anderhalfsteens hoge strekse boog. De sporen geven aan dat de deuropeningen zijn vergroot.

Bouwdeel d is vrijwel geheel afgewerkt en geeft niet veel bijzonderheden prijs. De binnen de gevel aanwezige kolommenstructuur is op alle bouwlagen aanwezig; de eerste bouwlaag is in beton uitgevoerd en de bovenliggende bouwlagen in staal. Tegen de achterwand van de entree is een mozaïektableau, daterend uit de bouwtijd aangebracht welke de activiteiten in de zaadhandel weergeeft. Enkele scheidingsmuren, opgebouwd uit een gepleisterde borstwering met daarboven een stalen pui zijn al afgebeeld op een uit de jaren '50 daterende foto en dateren uit de bouwtijd (afb. 17). Voor de doorgang naar bouwdeel e op de tweede bouwlaag zijn twee treden aangebracht met een totale hoogte van 0,35 m1, terwijl vloer op de derde bouwlaag in bouwdelen d en e gelijk ligt.

Van bouwdeel e is de eerste bouwlaag met systeemwanden en -plafonds verdeeld in kleinere ruimten met tochtportalen. In een van de portalen bevinden zich twee toiletten en een houten trap met gesmeed ijzeren hekwerk die naar de tweede bouwlaag leidt. Door de systeemwanden en -plafonds is de op de westelijke wand aanwezige wandschildering niet geheel zichtbaar. Op de noordelijke en oostelijke wand zijn ook wandschilderingen aanwezig. Alle schilderingen blijken in 1952 te zijn gemaakt door Eppo Doeve. Alle schilderingen zijn door hem gesigneerd met "DOEVE" (afb. 18). De derde bouwlaag van bouwdeel e bezit een plafond van in het werk gestort beton en is aangebracht op prefab betonnen klossen. Het balkenplafond van de tweede bouwlaag is aan het zicht onttrokken, maar zal op dezelfde wijze aangebracht zijn als dat van de constructie van bouwdeel d.

Waardestelling

Het onderzochte gedeelte van het complex is nog redelijk gaaf met een opvallende vormgeving in grove baksteen in de stijl van het Traditionalisme als reactie op stromingen als de Nieuwe Zakelijkheid en de groep van De Stijl. De brede voorgevel van het pand met een duidelijke beëindiging aan weerszijden en het torenachtige element staat in een groene oase en maakt deel uit van de noordelijke straatwand, vormt een ensemble met andere kleinere vrijstaande bakstenen bebouwing in hun eigen groene omgeving en geeft een afwisselend beeld dat hoog gewaardeerd wordt.

Het interieur bezit ook een hoge monumentenwaarde vanwege het feit dat zich drie monumentale wandschilderingen (1952) in één ruimte bevinden van de hand van Joseph Ferdinand (Eppo) Doeve (1907-1981), waarvan er één een complete wandlengte beslaat. De wandschilderingen hebben allen als thema de graszaadhandel in al zijn facetten.

De straat- (zuid-) gevel is architectonisch zeer afgewogen uitgevoerd en bezit daarom een hoge monumentale waarde. De gevel weerspiegelt de liefde voor het ambacht en het vakmanschap waarmee de bouw is uitgevoerd. Dit ambacht en de zorg waarmee ook in het interieur het schone metselwerk is aangebracht is duidelijk af te lezen. De achtergevel van bouwdeel c voldoet niet aan deze hoge kwaliteit en is indifferent beoordeeld.

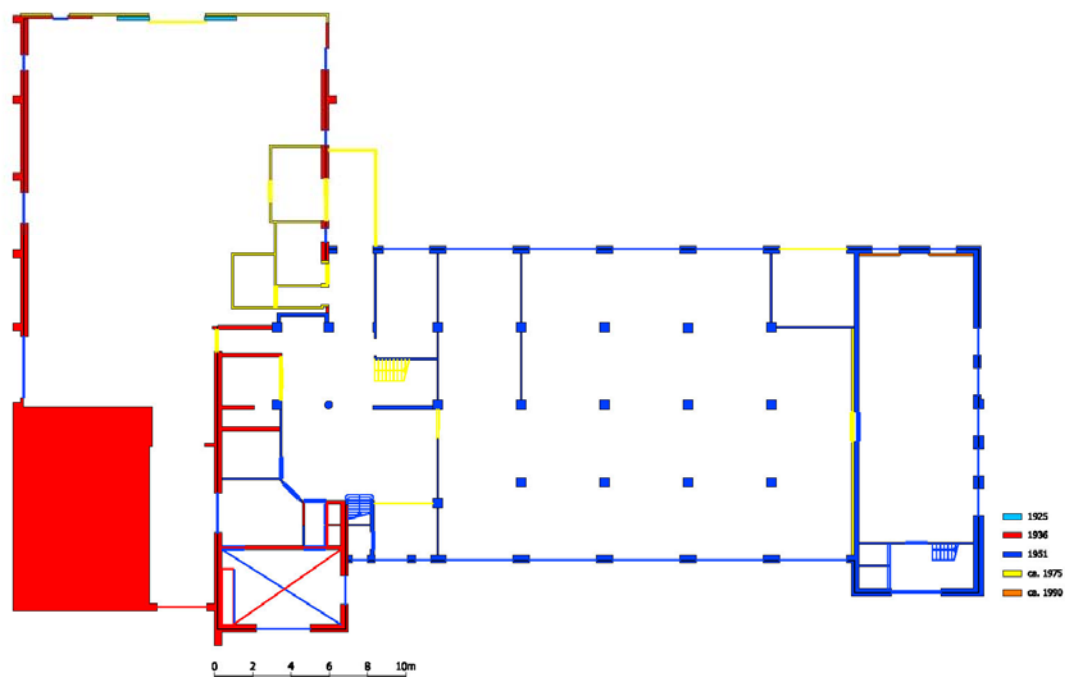
De zich achter de gevel bevindende plattegrond uit 1936 en 1951 is nog redelijk gaaf. Veel elementen uit de eerste bouwperiode (1936) zijn echter verdwenen en vervangen door elementen die dateren uit 1951 in een poging het interieur in één stijl af te werken. De later aangebrachte indelingen met systeemwanden en -plafonds worden als indifferent gewaardeerd vanwege het feit dat zij geen recht doen aan de aanwezige kolommenstructuur en deze zelfs negeren. De nog aanwezige oorspronkelijke scheidingswanden bezitten een meer positieve monumentenwaarde, omdat zij deze structuur wel volgen en dateren uit de bouwtijd.

Het pand bezit bouwhistorisch gezien een hoge monumentwaarde vanwege de afleesbaarheid van de bouwgeschiedenis (ontwikkeling) van het pand vanaf 1925 tot zijn huidige vorm en indeling. Uit het onderzoek blijkt dat restanten van het eerste opslaggebouw uit 1925 nog in de achtergevel van bouwdeel c aanwezig zijn. Wellicht bevinden zich achter de voorzetwanden en achter de systeemplafonds meer sporen die de ontwikkeling kunnen aanvullen of versterken.

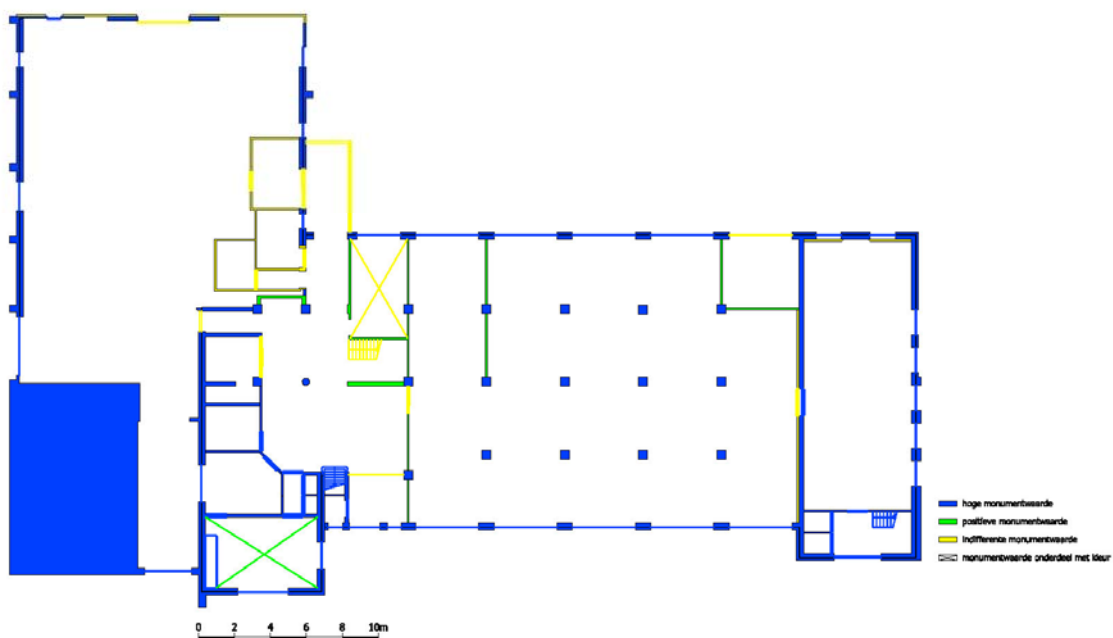
Naast de toegepaste traditionele materialen zoals baksteen die is verwerkt in de gevels, zijn in het gebouw consequent voor die tijd moderne materialen zoals beton en staal toegepast vanuit een bedrijfsmatige bijna industriële gedachte. Materialen in de gevels zoals de betonnen lateien worden als natuursteen bewerkt wat aansluit bij de traditionele uitstraling van het gebouw. Van het gebouw zijn de functies goed afleesbaar door een vrij hoge en open eerste bouwlaag voor de kantoren, ten opzichte van de twee veel lagere en gesloten bouwlagen daar boven voor opslag.

Advies

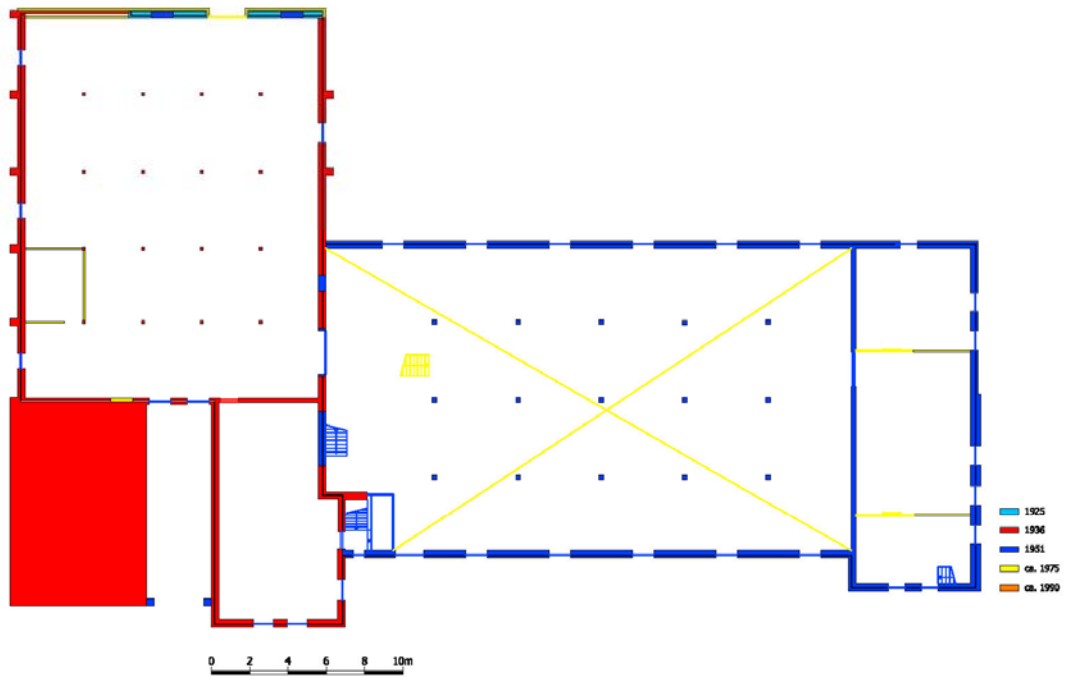
Het woonhuis met het vanuit dit gedeelte bereikbare deel van de bedrijfshal moet nog onderzocht worden. Voor wat betreft de bouwhistorie zal dit niet veel nieuwe inzichten opleveren. Bij het woonhuis zelf is het wel interessant om te kijken welke relatie deze als dienstwoning had met het kantoor, de niet meer aanwezige kas en de bedrijfshal.

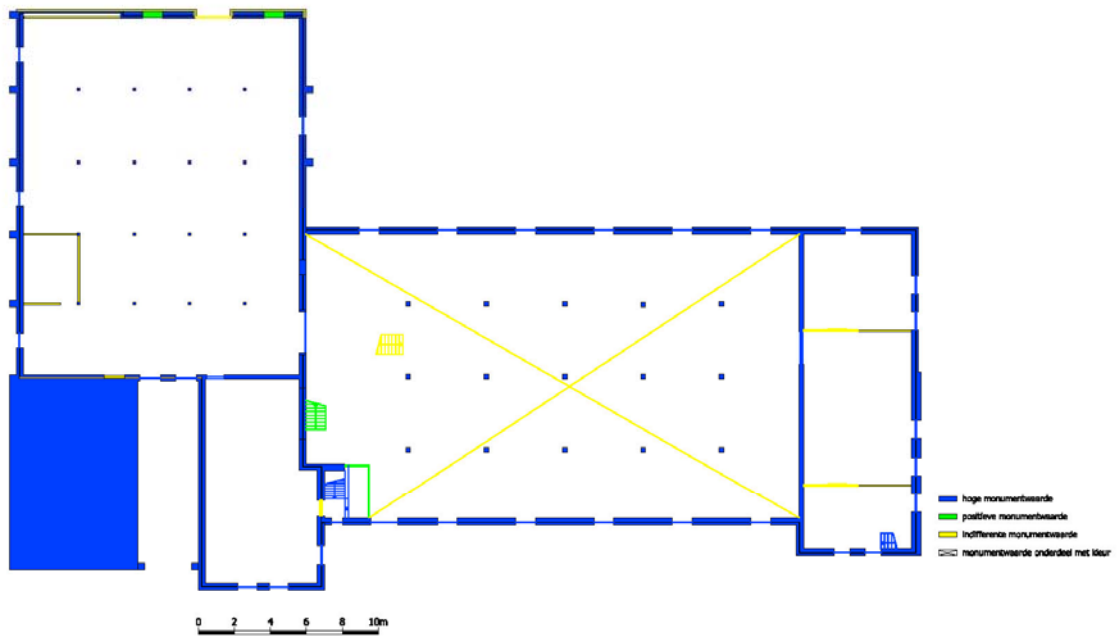
1e BOUWLAAG

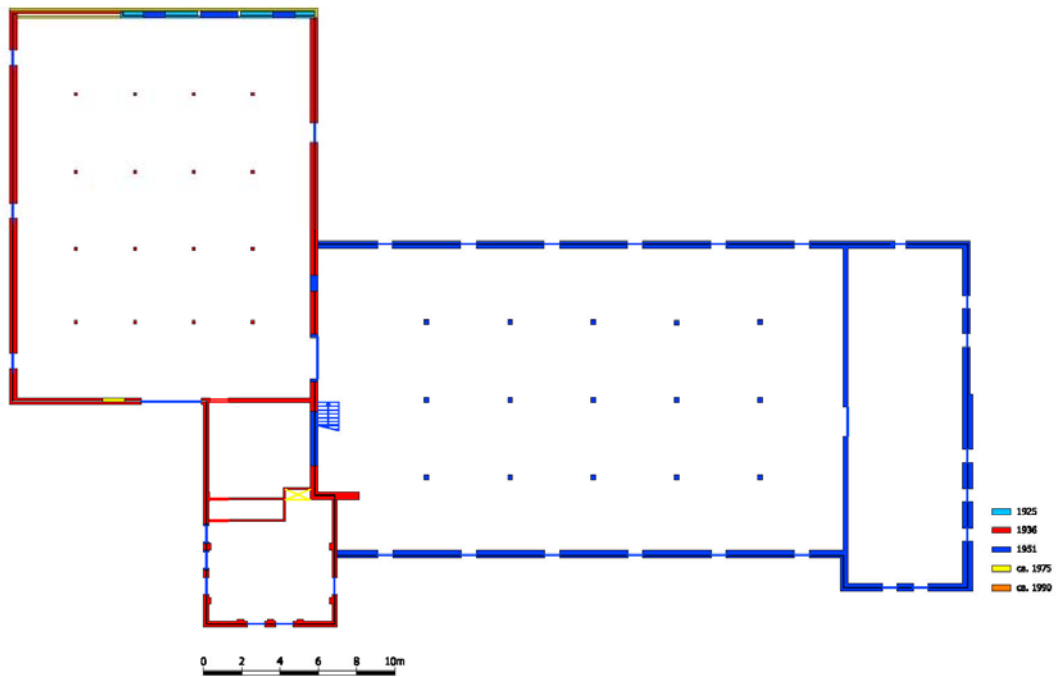
1e BOUWLAAG

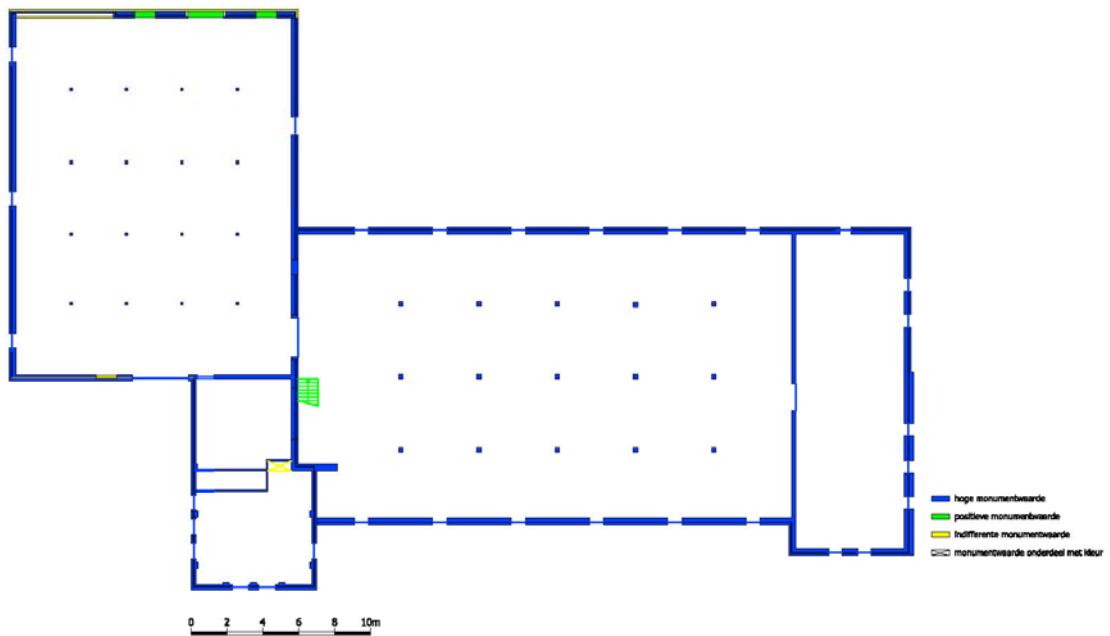
2e BOUWLAAG

2e BOUWLAAG

3e BOUWLAAG

3e BOUWLAAG

Inhoud

Samenvatting	III
Inhoud.....	XII
Voorwoord	XIII
Bouwgeschiedenis	1
Beschrijving	4
Complex	4
Gevens.....	4
Interieur	5
H.J.M.H.C. (Henri) Mommersteeg (1898-1969)	8
Eppo Doeve (1907-1981)	8
Bronnen	10
Afbeeldingen	11

Voorwoord

Het verkennende onderzoek van dit rapport richt zich op de historische waarden van een complex bestaande uit een woonhuis annex kantoor met opslagruimte als voorbereiding op plannen om dit complex te herbestemmen als onderdeel van een nieuwe duurzame ontwikkeling, genaamd “Geerpark” aan de westelijke zijde van Vlijmen.

Dit voornamelijk uit 1936 en 1951 daterende gebouw aan de Wolput is aangekocht door woningbouwcorporatie Woonveste en staat aan noordelijke zijde van de uitvalsweg vanuit het centrum van Vlijmen. De uitvalsweg is de zuidelijke begrenzing van de polder “den grooten naakten hoek” met een lange smalle perceelsindeling, waarop de nieuwe “Geerpark” ontwikkeling zal plaatsvinden.

Het kantoor met opslagruimten is geheel in gebruik als bedrijfsverzamelgebouw en is gewoon toegankelijk. Het woonhuis wordt bewoond en kan met een gedeelte van de opslaghal op korte termijn niet bezichtigd worden.

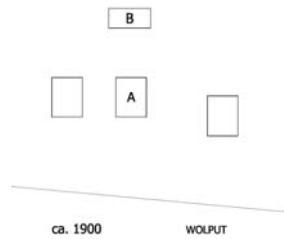
In 2002/2003 is een afstudeeronderzoek gemaakt over de herbestemming van dit complex. In het verschenen rapport is een historische paragraaf opgenomen. Verder is het gebouw niet onderzocht. Wel is een redengevende omschrijving aanwezig ten behoeve van de aanwijzing tot Rijksmonument.

Er is literatuur- en archiefonderzoek uitgevoerd. Op diverse websites zijn foto's ingezien en is het bouwvergunningen archief van de gemeente Heusden onderzocht. Ook is geput uit het in het verleden verschenen jubileumboek over het daar gevestigde bedrijf en een uitgave over het werk van de beeldend kunstenaar die er zijn signatuur heeft achtergelaten.

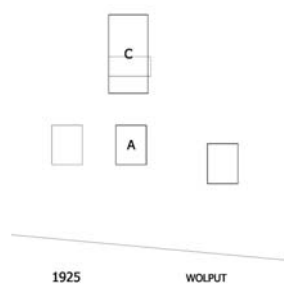
Tot slot een woord van dank aan het Streekarchief van het Land van Heusden en Altena voor hun hulp bij het zoeken in het bouwvergunningenarchief.

Willem Ormel
Oosterbeek, 30 augustus 2010

Bouwgeschiedenis

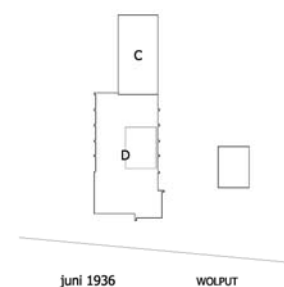

Het complex is waarschijnlijk ontstaan vanuit de middelste (A) van drie naast elkaar gelegen boerderijen met bijgebouw (B), elk op hun smal, zeer diep kavel aan de noordelijke zijde van de straat, genaamd Wolput. Dit gedeelte van Wolput wordt in oudere kaarten nog Achterstraat genoemd en vormt de begrenzing van een inpoldering “den grooten naakten hoek” van wellicht een middeleeuwse oorsprong met een strookvormige verkaveling zoals deze op diverse gedetailleerde kaarten zichtbaar is (afb. 1 en 2).

In de middelste boerderij is de N.V. Noord-Brabantsch Zaad- en Landbouwhuis in 1923/1924 gestart. Na een wisseling in de top van de aandeelhouders is Henri Mommersteeg al snel groot aandeelhouder. Gezien zijn intentie om het bedrijf te laten groeien tot een internationaal opererend netwerk gaat hij voortvarend aan de slag en wordt een rechthoekig silogebouw (C) gebouwd. De uit 1925 daterende bouwaanvraag met tekening geeft aan dat dit gebouw geplaatst gaat worden achter het bestaande woonhuis “D 129”, wat de eerdere adressering was. Op een schilderij (afb. 3) daterend uit 1928

is dit zojuist gerealiseerde silogebouw afgebeeld staande achter een boerenhuis. Dit gebouw bezit spouwmuren met een steens dikke binnenspouwmuur en een halfsteens buitenspouwmuur en houten vloeren. Volgens de vergunningtekening is alleen een vloerveld direct achter de openslaande deuren in steen uitgevoerd. Verder bezit dit gebouw houten vloeren. In 1926 verkoopt de vennoot van Henri Mommersteeg zijn aandelen en wordt Henri eigenaar/directeur bijgestaan door zijn vader Aloysius als commissaris.

Een oud boerenhuis met het vrijstaande silogebouw zijn al snel te klein en het complex is niet voldoende representatief voor een internationaal opererend bedrijf, dus zoekt Mommersteeg een architect om zijn ideeën te verwezenlijken. Architect J. Luyben ontwerpt een nieuw representatief kantoorgebouw met opslagcapaciteit, dat uitgevoerd wordt (D). Dit ontwerp is in de stijl van het Traditionalisme uitgevoerd en omvat kantoorruimten, een dienstwoning en een bedrijfshal. De voorgevel van het bestaande silogebouw wordt opgenomen in de achtergevel van de nieuwe bedrijfshal.

De plantekening uit juni 1936 waarvan één blad is opgenomen (afb. 4) geeft het gebouw weer dat bestaat uit drie volumes, allen op een rechthoekige plattegrond. Het achterste volume is vijf traveeën lang en bezit drie bouwlagen onder een plat dak. De vloeren van de bouwlagen sluiten aan op die van het bestaande silogebouw. Tegen de voorzijde van dit volume zijn de overige twee volumes met enige tussenruimte naast elkaar geplaatst. Deze volumes zijn drie bouwlagen hoog en worden beëindigd met een lessenaarsdak. De ruimte tussen beide volumes wordt aan de voorzijde afgesloten met een muur waarin een boogvormige doorgang is geplaatst. In deze doorgang is een smeedijzeren hekwerk geplaatst. Deze overkapte doorgang met daklicht geeft toegang tot de bedrijfshal, van waaruit het transport plaats vindt. In de bouwlagen erboven vindt de

opslag van de goederen plaats. Het linker volume is geheel bestemd als dienstwoning, terwijl het rechter als kantoor en bergruimten in gebruik wordt genomen.

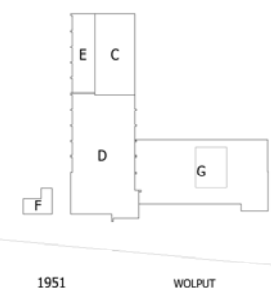
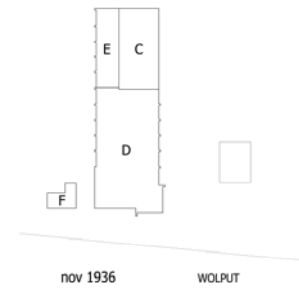
In november 1936 ligt het plan gereed voor de uitbreiding (E) van de bedrijfsruimte. De rechter zijgevel van de nieuwe bedrijfshal wordt doorgetrokken naar de achtergevel van het bestaande silogebouw. De bouwwerkzaamheden zijn al in een vergevorderd stadium. Een reeds gerealiseerd gedeelte van de achtergevel van de bedrijfshal D die aansluit op het silogebouw wordt door de werkzaamheden een binnenmuur.

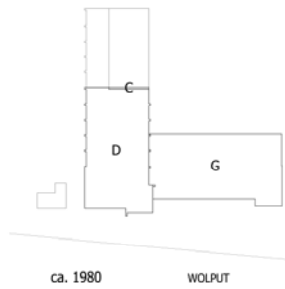
Uit foto's blijkt dat de directe omgeving ook verandert. Op een foto die direct na de oplevering is genomen is het kantoorgebouw met bedrijfshal in zijn volle glorie te zien (afb. 18). Direct naast dit kantoorgebouw aan de rechter zijde is de voorgevel van een boerenhuis zichtbaar. Dit boerenhuis is op een luchtfoto uit ca. 1940 niet meer aanwezig (afb. 5). Op deze foto is de tuin voor het kantoor ook weggehaald een is in de tuin aan de linker zijde een kas (F) geplaatst, mogelijk om zaden te kweken voor veredeling. Ook op die foto is achter het complex een vrijstaand volume zichtbaar op een vierkante plattegrond van vier bouwlagen hoog onder een plat dak.

Dit vierkante gebouw blijkt in 1939 gerealiseerd te zijn om de opslagcapaciteit van het snel groeiende bedrijf het hoofd te kunnen bieden. Ook is dan gestart met de veredeling en selectie van zaad van gewassen. Volgens de aanvraag zou aanvankelijk alleen een verwarmd pakhuis met paardenstal bedoeld zijn; later wordt het schoonmaken (reinigen en drogen) van het zaad toegevoegd, waarbij aan het één bouwlaag hoge volume met kleine kelder drie bouwlagen worden toegevoegd. Op diezelfde foto is ook te zien dat vanuit de tweede bouwlaag in de voorgevel een transportband is opgesteld naar de tweede bouwlaag van de bedrijfshal. Achter het vrijstaande opslaggebouw zijn de proefvelden zichtbaar. Dit silogebouw is de aanzet tot de ontwikkeling van het huidige complex van opslagloodsen achter het hoofdgebouw. Deze zijn echter niet als monument beschermd en daarom niet in deze verkenning meegenomen.

In 1949 viert de zaadhandel van Mommersteeg haar 25-jarig jubileum. Ter gelegenheid van dit jubileum is een groepsfoto (afb. 6) gemaakt van het personeel met de directie voor het kantoor. Op de achtergrond is de boogvormige doorgang zichtbaar. Een jaar later al worden plannen ontwikkeld en uitgevoerd voor de uitbreiding van het kantoor en opslag van de zaden (G). Met deze plannen wordt het gebouw in grootte verdubbeld. De uitbreiding omvat een vleugel evenwijdig aan de straat met een uitstekend bouwdeel onder een lessenaarsdak, waardoor het L-vormige bouwdeel ontstaat. De uitbreiding is volledig in baksteen uitgevoerd en bezit een betonnen constructie tot aan de tweede bouwlaag. Daarboven is een staalconstructie met houten vloeren aangebracht. De eerste bouwlaag is in gebruik als

kantoorruimte met kantine, terwijl de bovenliggende twee bouwlagen gebruikt worden voor opslag. In de kantine laat de opdrachtgever door Eppo Doeve drie wandschilderingen aanbrengen waaronder een wandvullende schildering op de westelijke wand. Deze schildering is gesigneerd door "Doeve bijgestaan door Bronkhorst" en laat gras in al zijn facetten zien. Het bestaande kantoorgebouw met opslaghal worden enigszins gewijzigd; de boogvormige poortdoorgang krijgt een rechthoekige vorm en het dak achter die doorgang verdwijnt. Deze wijziging zal voortkomen uit de mogelijkheid om naast paarden met wagens ook vrachtauto's bij de hal toe te laten.

Het accent van het veredelen en vermeerderen focust zich op graszaden. Hiermee gaat het bedrijf de boer op en maakt hiervoor reclame. Na de uitbreiding van het kantoor volgt vanaf 1953 de uitbreiding van de capaciteit van het reinigen en drogen en de opslag van het zaad in productielijnen tot een conglomeraat van diverse geschakelde gebouwen met verschillende daktypen en -hoogten. Een luchtfoto die net voor de brand gemaakt is laat deze gegroeide structuur van gebouwen goed zien. Na de brand worden de verwoeste gebouwen vervangen door twee nieuwe brede loodsen, waarvan de achterste twee keer zolang is als de voorste.

Deze voorste loods wordt verlengd tot beide loodsen een gelijke lengte bezitten. Hiervoor wordt het achterste gedeelte van de bedrijfsruimten (C en E) gesloopt, waarin het eerste silogebouw (C) uit 1925 is opgenomen. Alleen de voorgevel van het silogebouw blijft staan die waarschijnlijk als tussenmuur dient. Om de aanzetten van het gesloopte gedeelte wordt een nieuwe halfsteens dikke gevel opgetrokken.

Beschrijving

Complex

Het complex ligt aan de noordelijke zijde van de doorgaande weg richting Waalwijk op enige afstand van het huidige centrum van Vlijmen. Het complex ligt op een breed en diep kavel. Dit kavel blijkt een samenvoeging van een aantal smalle kavels met een grote diepte afb. (1 en 2). De smalle doorlopende stroken, slagen genoemd vormen samen de middeleeuwse ontginningstructuur van de polder “den grooten naakten hoek”. Dit gedeelte van de Wolput, eertijds ook Achterstraat genoemd, is de uiterste begrenzing aan de achterzijde van die polder.

Op het brede diepe kavel staan twee complexen van gebouwen, waarvan de achterste nu hoofdzakelijk opslagloodsen betreffen die vanaf ca. 1960 gebouwd zijn tegen oudere bakstenen gebouwen met platte daken (afb. 7). Deze gebouwen met platte daken zijn na de brand van juli 1963 gesloopt en vervangen door de huidige loodsen (afb. 8). Het onderzoek concentreert zich op het lange aan de straat staande complex, dat in gebruik is als woonhuis, kantoor en opslaghal. Het woonhuis met aansluitend gedeelte van de bedrijfshal is tijdens dit onderzoek niet bereikbaar

Het aan de straat gesitueerde complex bezit een L-vormige plattegrond en is drie bouwlagen hoog en wordt grotendeels afgedekt met een plat dak. De uitstekende bouwdelen hebben een eigen beëindiging met een lessenaarsdak waarvan de ene nok evenwijdig loopt met de voorgevel en de andere haaks op de voorgevel staat. Het zich achter de linker bouwdelen (a en b) bevindende bouwdeel (c) is vijf traveeën lang. Samen vormen zij het oude kantoor (afb. 10). Het bouwdeel (d) tussen de linker (a, b en c) en de rechter (e) bouwdelen is 6 traveeën lang en vormt samen met het rechter bouwdeel (e) de nieuwe kantoorvleugel. De ruimte tussen de beide linker bouwdelen wordt beëindigd met een muur van één bouwlaag hoog waarin een rechthoekige opening is uitgespaard. In de opening is een smeedijzeren hekwerk aanwezig (afb. 9).

Gevels

De gevels van het oude kantoor zijn geheel gemetseld in een grote geel-grauwe baksteen in Noors verband tot aan de onderzijde van de overkragende dakrand op klossen. De hoge gevels van bouwdelen a en b worden beëindigd met een fries van verticale houten delen. De hoek-aansluitingen bovenin de gevels zijn uitgevoerd in tufstenen elementen. De voorgevel van bouwdeel b is rond de gevelopeningen van de vierde bouwlaag versierd door koppen die in een patroon uitsteken en terugliggen ten opzichte van het omliggende metselwerk alsmede 5 stuks ingemetselde patronen van profielstenen. De achtergevel van bouwdeel c is van licht gele baksteen gemetseld in wild verband. In de randen van enkele gevelopeningen is de grote geel-grauwe baksteen zichtbaar. De gevels met uitzondering van de achtergevel van bouwdeel c zijn geordend ingedeeld en bezitten per travee of per uitstekende gevel één vensteras. Alle gevelopeningen van de eerste en de tweede bouwlaag worden aan de bovenzijde beëindigd met een strekse boog. Alleen de vensteropeningen van de tweede bouwlaag van bouwdeel b worden aan de bovenzijde beëindigd met een hanenkam, afgedekt met een uitstekende platte laag. De daarboven aanwezige vensters worden beëindigd met een halfsteens rondboog, afgedekt met een platte laag. De boogtrommel is gevuld met afwisselende lagen in reliëf die V-vormig toelopen. In de linker zijgevel van bouwdeel b zijn drie openingen aanwezig; op oude foto's is dit er maar één. De linker twee openingen staan buiten de vensteras en blijken gezien de sporen in het metselwerk latere toevoegingen te zijn.

De meerruits vensters in de gevelopeningen van bouwdeel a, b en c zijn in staal uitgevoerd. De stalen vensters vervangen houten exemplaren die er van oorsprong in hebben gezeten en zijn waarschijnlijk aangebracht bij de bouw van de nieuwe vleugel, waarvan vrijwel alle gevelopeningen stalen vensters bezitten.

De gevels van de nieuwe kantoorvleugel, bestaande uit bouwdelen d en e, zijn ook gemetseld (afb. 21), maar in een grote rood genuanceerde baksteen in wild verband. Bouwdeel e steekt naar alle richtingen uit en wordt beëindigd met een overkagend betonnen lessenaarsdak op betonnen klossen. De gevelbeëindiging van gebouwdeel d is rondom met een overstekende betonnen band afgewerkt met daaronder in de voor- en rechterzijgevel een keperfries in reliëf. De gevels zijn geordend ingedeeld en bezitten per travee of per uitstekende gevel één vensteras. De rechter zijgevel van bouwdeel e bezit vanaf de tweede bouwlaag vijf vensterassen. Deze indeling is op de eerste bouwlaag verschoven toegepast. De openingen van de eerste bouwlaag van bouwdeel d zijn tussen gemetselde penanten geplaatst en beëindigd met een doorgaande betonnen latei. De gestorte betonnen lateien zijn als natuursteen afgewerkt: aan de voorzijde gefrijnd (afb. 22) en aan de achterzijde gebouchardeerd. De openingen tussen de op penanten geplaatste betonnen lateien zijn voorzien van meerruits stalen ramen met daaronder gemetselde borstweringen. De overige gevelopeningen rondom of in die vensterassen worden beëindigd met een strekse boog. In de openingen zijn meerruits stalen ramen geplaatst.

Interieur

De bouwlagen van de bouwdelen b, c, d en e staan in verbinding met elkaar via de trappen in bouwdeel c, d en e en de doorgangen tussen de bouwdelen b, c, d en e.

De eerste bouwlaag van bouwdeel b wordt gedomineerd door de directiekamer die uitgevoerd is met een hoge gepaneelde lambrisering. Tegen de westelijke muur staat een vaste kast met drie deuren opgesteld, waarvan de deuren bekleed zijn met smalle geprofileerde delen net als alle andere binnendeuren. Op de vloer ligt een eikenhouten mozaïekparket met randstrook met bies en band. Een oudere foto van deze ruimte met de lambrisering laat een andere sfeer zien. De vloer is uitgevoerd met diagonaal geplaatste tegels en de kastdeuren zijn vlak en gefineerd a-livre-ouvert. De overige deuren zijn ook vlak. De overige ruimten van de eerste en de tweede bouwlaag zijn volledig modern afgewerkt en geven geen nadere informatie prijs. De ruimte, die nu een toiletruimte is in de stijl van de jaren '70 van de 20^e eeuw, blijkt daarvoor als kantoor en als opslagruimte in gebruik te zijn geweest. Al in 1943 is een vergunning aangevraagd voor de verandering van dit gedeelte van opslagruimte tot kantoorruimte.

De derde bouwlaag van bouwdeel b bestaat uit twee gedeelten, waarvan het achterste afgedekt wordt met een plat dak. Het voorste gedeelte bezit nog een zolderruimte onder het lessenaarsdak. Tussen beide gedeelten bevindt zich een stalen onderslag (afb. 23) die in de zijgevels is opgelegd op penanten. Op deze stalen onderslag rust de achtergevel die boven het platte dakvlak van bouwdeel b uitsteekt. In die achtergevel bevindt zich een luik die toegang geeft tot het platte dak. De zolder onder het lessenaarsdak wordt in tweeën gedeeld door een houten vakwerkspant (afb. 24) dat is samengesteld uit geschaafd balkhout. Tussen de onderregel van het spant en de zoldervloer zijn in een latere fase ruwhouten balken aangebracht om een koppeling te maken tussen het spant en de nieuwe vierde bouwlaag (zolder). Op de binnenmuur net boven de vloer zijn op regelmatige afstanden aanhelingen met cementmortel in het pleisterwerk zichtbaar. De onderdorpel van het luik in de achtergevel sluit na het aanbrengen van de zoldervloer niet meer aan op de zoldervloer maar ligt een vloerdikte lager. De zoldervloer is een latere comfortverhogende toevoeging.

In de westelijke wand bevinden zich drie vensters tussen penanten. De twee rechter vensters (zie beschrijving gevels) zijn waarschijnlijk bij de uitbreiding (1951) van het complex met een nieuwe kantoorvleugel aangebracht ten behoeve van de uitbreiding van de

onderzoekscapaciteit naar de veredeling van graszaden. Deze ruimte is als laboratorium in gebruik geweest.

Op de vloer van de derde bouwlaag van bouwdeel b ligt tussen twee wanden een plaat underlayment en op de wanden zijn de afdrucken zichtbaar van een verdwenen trapleuning. Hier bevinden zich de restanten van een trapsparing die is dichtgelegd en behoort bij het trappenhuis dat zich volgens de uit 1936 daterende tekening vanaf de eerste tot aan de derde bouwlaag uitstreckte.

De tweede en de derde bouwlaag van bouwdeel c hebben houten vloeren, wanden van schoon metselwerk in kruisverband en balkenplafonds. In beide ruimten is een staalconstructie aanwezig bestaande uit kolommen met onderslagen. Behalve enkele niet oorspronkelijke vloerluiken bezit het bouwdeel een goederenlift met dakopbouw. Deze lift is waarschijnlijk verplaatst voordat het achterste gedeelte van de oude opslaghal is gesloopt. De kenmerkende dakopbouw staat op oudere luchtfoto's verder naar achteren. De aanwezige trappen behoren wel bij de oorspronkelijke opzet. In de Zuidelijke muur is op elke bouwlaag een dichtgezette doorgang aanwezig die toegang gaf tot het woonhuis in bouwdeel a. In de westelijke wand is de aanzet van een gemetseld, maar nu weggehakt kanaal zichtbaar (afb. 24) dat in gebruik was voor ventilatie of iets dergelijks aangezien er geen roetstenen zichtbaar zijn. Een bouwlaag lager is het kanaal niet aangetroffen. Mogelijk bevindt deze zich in een ingebouwde bergruimte. Op de derde bouwlaag is een doorgang naar bouwdeel b aanwezig. In de dagkanten van de muuropeningen naar buiten blijkt dat het binnenmetselwerk in een afwijkende baksteensoort is gemetseld en dat er tussen deze muur en de buitenmuur een spouw aanwezig is. Als de bedrijfshal al een spouwmuur heeft, dan zullen het woonhuis en het kantoor (bouwdeelen a en b) ook met spouwmuren zijn uitgevoerd. De noordelijke muur van beide bouwlagen bestaat uit twee gedeelten, waarvan het linker gedeelte dichtgezet is met hergebruikte bakstenen (afb. 25) en daar boven een stalen ligger aanwezig is. Het rechter gedeelte heeft de kwaliteit van een buitengevel en is zeer regelmatig gemetseld in halfsteens verband met dikke lintvoegen. Deze vlakken zijn symmetrisch ingedeeld met centraal een (dichtgezette) deuropening met aan weerszijden een dichtgezette raamopening die beëindigd wordt met een anderhalfsteens hoge strekse boog. De sporen geven aan dat de deuropeningen zijn vergroot, maar niet of zij oorspronkelijk als deuropeningen bedoeld geweest zijn. Achter de zichtbare muur blijkt een tweede steens dikke muur (afb. 26) te staan. Tegen de achterzijde van deze muur is de aan de buitenzijde zichtbare halfsteens muur gemetseld. Dit muurgedeelte blijkt de voorgevel te zijn van het allereerste silogebouw dat de N.V. Noord-Brabants Zaad- en Landbouwhuis achter het boerderijachtige woonhuis liet bouwen in 1925 en nog het enige relict is van dit gebouw. Deze gevel is herkenbaar op het uit het archief van Mommersteeg afkomstige schilderij (afb. 3) en de bouwaanvraag.

Bouwdeel d is aan de binnenzijde vrijwel geheel afgewerkt en geeft niet veel bijzonderheden prijs. Binnen de gevel is een kolommenstructuur aanwezig van 6 traveeën breed en vier traveeën diep. De kolommen op de eerste bouwlaag zijn gezien hun afmetingen in beton uitgevoerd, terwijl die van de bovenliggende bouwlagen in staal zijn uitgevoerd. Het eerste travee is een loopzone van de voor- naar de achtergevel en bezit vrijwel alle trappenhuisen om de bovenliggende bouwlagen te ontsluiten. Van hieruit zijn ook alle ruimten van bouwdeel b en enkele ruimten in bouwdeel c toegankelijk.

Op de eerste bouwlaag van bouwdeel d aansluitend aan bouwdeel b bevindt zich de entree met tochtportaal. Deze entreezone is één travee breed en twee traveeën diep. Tegen de achterwand is een mozaïektableau (afb. 27) aangebracht waarvan de herkomst en betekenis niet bekend zijn. Naast het tableau is de doorgang met gang naar de achtergevel aanwezig. Naast het tochtportaal bevindt zich een natuurstenen trap met bordestreden en gesmede hekwerken (afb. 28) naar de volgende bouwlagen.

Het kantoorgedeelte naast de entree is met systeemwanden en -plafonds ingedeeld in open en gesloten kantoorruimten (afb. 29). Ook de verkeerszone die de verbinding vormt vanuit de centrale entree naar bouwdeel e is als kantoor ingericht. Twee oorspronkelijke scheidingswanden die voorkomen op een uit de jaren '50 daterende foto (afb. 17) zijn nog aanwezig in de huidige kantoorindeling. De scheidingswanden zijn opgebouwd uit een gepleisterde borstwering met daarboven een stalen pui en zijn geplaatst tussen de kolommen. De scheidingswanden tussen de kolommen vormen open kantoorruimten van één travee diep aan de voorzijde en twee traveeën diep aan de achterzijde. De overblijvende travee tussen de entree en bouwdeel e is als gangruimte ingericht.

De overloop aansluitend aan de natuurstenen trap blijkt een tussenbordes voor de ruimten op de tweede bouwlaag in bouwdeel b. De vloer van de kantoren op de tweede bouwlaag van bouwdeel b liggen lager dan de omliggende vloeren.

De oorspronkelijk ongedeelde ruimte op de tweede bouwlaag van bouwdeel d is nu met systeemwanden in diverse kantoorruimtes opgedeeld. In een huidige archiefruimte is het oorspronkelijke plafond nog zichtbaar (afb. 30), waardoor de constructie van stalen onderslagen en houten vloerbalken op klossen zichtbaar is. Voor de doorgang naar bouwdeel e zijn twee optreden (afb. 31) aangebracht met een totale hoogte van 35cm.

De derde bouwlaag is één grote vrije vloer met kolommen en is niet afgewerkt. De volledige constructie is zichtbaar en komt overeen met de constructie van de tweede bouwlaag. Het afschot van het platte dak wordt verkregen door klossen waar de dakbalken op zijn opgelegd vanuit het midden van bouwdeel d naar de voor- en achtergevel te verkleinen. De vloer sluit op gelijke hoogte aan met die van bouwdeel e.

Bouwdeel e is het bouwdeel dat is uitgevoerd met een lessenaarsdak dat in hoogte boven het bouwdeel d uitsteekt. Bouwdeel e steekt ook uit ten opzichte van de voor- en rechter zijgevelrooilijn van bouwdeel d. Constructief lopen de eerste twee bouwlagen van bouwdeel e door tot aan de achtergevel van bouwdeel d. De dagkanten in de gevelopeningen zijn aan de binnenzijde even diep terwijl zij aan de buitenzijde een kop in diepte verschillen.

Van bouwdeel e is de eerste bouwlaag met systeemwanden en -plafonds verdeeld in kleinere ruimten. In een van de portalen bevinden zich twee toiletten en een houten trap met gesmeed ijzeren hekwerk (afb. 32) die naar de tweede bouwlaag leidt. Door de systeemwanden en -plafonds is de op de westelijke wand aanwezige wandschildering niet als geheel zichtbaar (afb. 33). Op de noordelijke en oostelijke wand zijn ook wandschilderingen aanwezig. Alle schilderingen blijken in 1952 te zijn gemaakt door Eppo Doeve. Alle schilderingen zijn door hem gesigneerd met "DOEVE". De grote wandschildering is een samenwerking met "Bronkhorst" (afb. 34). In de linker onderhoek van de grote wandschildering is een signatuur in kapitalen te lezen: "Restauré par Fôret du Loupp dec. 1981". Het is onbekend wie dit is en wat zijn precieze bijdrage in de restauratie is.

De genoemde houten trap in de voorportaal leidt naar de tweede bouwlaag met een geringe doorloophoogte. Deze bouwlaag is met systeemwanden ingedeeld in een ruime overloop met twee even grote ruimten. Het houten plafond met stalen liggers is geheel afgetimmerd. In de vorm van dit plafond is de constructie van hoge stalen onderslagen met daartussen een balklaag op klossen te herkennen zoals op meerdere plekken in het gebouw terug te vinden is. De derde bouwlaag van bouwdeel e is alleen toegankelijk vanuit bouwdeel d en is niet afgewerkt. De muren zijn gemetseld met baksteen in kruisverband. De ruimte valt op te delen in een dubbel hoog deel onder het lessenaarsdak van bouwdeel e en een enkellaags hoogte onder het platte dak van bouwdeel d. Op de overgang van de beide dakvormen in de ruimte is een stalen onderslag geplaatst. Het plafond onder het lessenaars dak is van in het werk gestort beton (afb. 35) dat rechtstreeks is aangebracht op de gevels. De prefab betonnen klossen van de dakoverstekken zijn aan de binnenzijde zichtbaar. Het plafond van deze ruimte dat zich in

bouwdeel d bevindt is op dezelfde wijze aangebracht als dat van de naastgelegen ruimtes in dit bouwdeel.

H.J.M.H.C. (Henri) Mommersteeg (1898-1969)

Henri Mommersteeg is afkomstig uit een gegoede Brabantse familie, waar zijn vader, Aloysius, in hop handelde die in de 19^e eeuw zeer lucratief was vanwege de grote vraag. Hij heeft de neergang in de hopcultuur gezien (voorzien) en raadt zijn vier zonen aan hier vooral niet in te stappen. Tijdens een stage van een aantal maanden bij een zadenproducent in Engeland komt Henri in aanraking met de teelt en veredeling van graszaad. Bij terugkeer in Nederland stapt hij in de net in Vlijmen gestarte zaadhandel van B. van Engelen en H. ten Have, genaamd "N.V. Noord-Brabantsch Zaad- en Landbouwhuis". Na drie jaar (1923-1926) zijn beide vennoten uitgekocht en is hij samen met zijn vader eigenaar van het bedrijf en maakt hier zijn levenswerk van.

De zaadhandel start in (1923/1924) met het vermeerderen van zaden van bestaande gewassen en rassen. Mommersteeg treedt op als vertegenwoordiger en kan door zijn contacten een internationaal netwerk opzetten voor deze zaadhandel. Dit blijft hij ook doen nadat hij zelf directeur/eigenaar van het bedrijf is geworden. Het bedrijf houdt zich aanvankelijk niet alleen bezig met het vermeerderen van zaden maar ook van peulvruchten voor de land- en tuinbouw. De eerste specialisatie vindt plaats door nog alleen zaden voor landbouwgewassen aan te bieden. Een van zijn eerste contracten (1927) is de leverantie van rode pronkbonen aan een bedrijf in Engeland. Henri wil internationaal opereren en goede zaden verkopen. Hij is overtuigd van het feit dat onderzoek en veredeling een goede basis bieden voor een goed product. Hiervoor reist hij veel en doet ook veel contacten op. Zo heeft hij ook contacten met de landbouwhogeschool (nu Landbouw Universiteit) in Wageningen, die hem de juiste man adviseert voor het veredelingsprogramma. Ir. W.A. Eschauzier treedt op 1 maart 1939 in dienst bij het bedrijf.

Met de komst van Eschauzier start het veredelingsbedrijf, waarvoor een kas, proefvelden en een onderzoekslaboratorium worden ingericht. Dit betekent dat getracht wordt de eigenschappen van rassen te verbeteren (veredeling) en daarna voor de handel beschikbaar te stellen. De veredeling is alleen nog gefocust op graszaden, waarmee Mommersteeg in latere jaren bekend wordt.

De geogoste zaden moeten ook gereinigd en opgeslagen worden. Dit houdt wassen en drogen in op een verwarmde vloer en daarna het transport in zakken of balen naar de opslagruimte van waaruit de goederen op transport gezet kunnen worden. De grote brand (juli 1963) verwoest de gehele oogst van het 'vuile' zaad en de productielijn van de reiniging.

Eppo Doeve (1907-1981)

Tekenaar/schilder Joseph Ferdinand ('Eppo') Doeve werd geboren in Bandung, voormalig Nederlands Indië, op 2 juli 1907 en kwam in 1927 naar Nederland om koloniale landbouw te gaan studeren aan de Landbouwhogeschool te Wageningen. Eppo was echter artistiek zeer begaafd; hij tekende, schilderde en musiceerde. In de jaren dat hij in Wageningen studeerde trad hij toe tot het Studentencorps en de "Ceresband". In deze band ontmoet hij W.A. Eschauzier, waarmee hij een hechte vriendschap opbouwt. Doeve ziet na verloop van tijd meer in een artistieke loopbaan en stop zijn studie om voor diverse dagbladen en kranten te werken. Het contact met zijn vriend Eschauzier blijft en als hij aan het begin van de Tweede Wereldoorlog vindt dat het te onveilig wordt in Amsterdam, volgt hij zijn vriend naar Vlijmen. Daar ontstaat het eerste contact met Henri Mommersteeg en zijn familie dat zich o tot een vriendschappelijke relatie. In deze tijd gaat Doeve schilderen en hij portretteert o.a. de familie, het bedrijf en de natuur. Na de oorlog staat hij opnieuw voor de keuze om zelfstandig artistiek bezig te blijven of een reguliere werkkring te zoeken. Uit de diverse opdrachten blijkt

dat Doeve voor het eerste heeft gekozen. Ook is hij in de jaren '50 verantwoordelijk voor het ontwerp van de afbeeldingen op enige Nederlandse bankbiljetten. In 1951 wordt hij door Henri Mommersteeg gevraagd een wandschildering te maken voor de kantine van zijn net uitgebreide kantoor. Doeve beheerst als kunstenaar vrijwel alle technieken en is tot aan zijn dood in 1981 werkzaam en productief geweest. Een schetsboek met een potlood behoorde tot zijn standaard uitrusting.

Bronnen

- Lepoeter, G.J.; Grandeur in grassen, Terugblijk op 75 jaar Mommersteeg 1923-1998; Mommersteeg International B.V., Vlijmen 1998;
- Huyskens, Pierre e.a.; Eppo Doeve, portret van een duivelskunstenaar; B.V. Uitgeversmaatschappij Elsevier Amsterdam 1982.
- www.bhic.nl; Brabants Historisch Informatie Centrum; Fotocollectie.
- www.brabantinbeeld.nl; Brabant in Beeld; Fotocollectie van de Universiteit Tilburg.
- www.hvdol.nl; Heemkunde van de Oostelijke Langstraat; Fotocollectie van Eef van de Lee.
- www.salha.nl; Streekarchief Land van Heusden en Altena; Archief bouwvergunningen van de voormalige gemeente Vlijmen.
- www.salha.nl; Streekarchief Land van Heusden en Altena; Fotocollectie.
- www.vlijmenvroeger.nl; Vlijmen vroeger; Fotocollectie van Luc Alosery.

Afbeeldingen

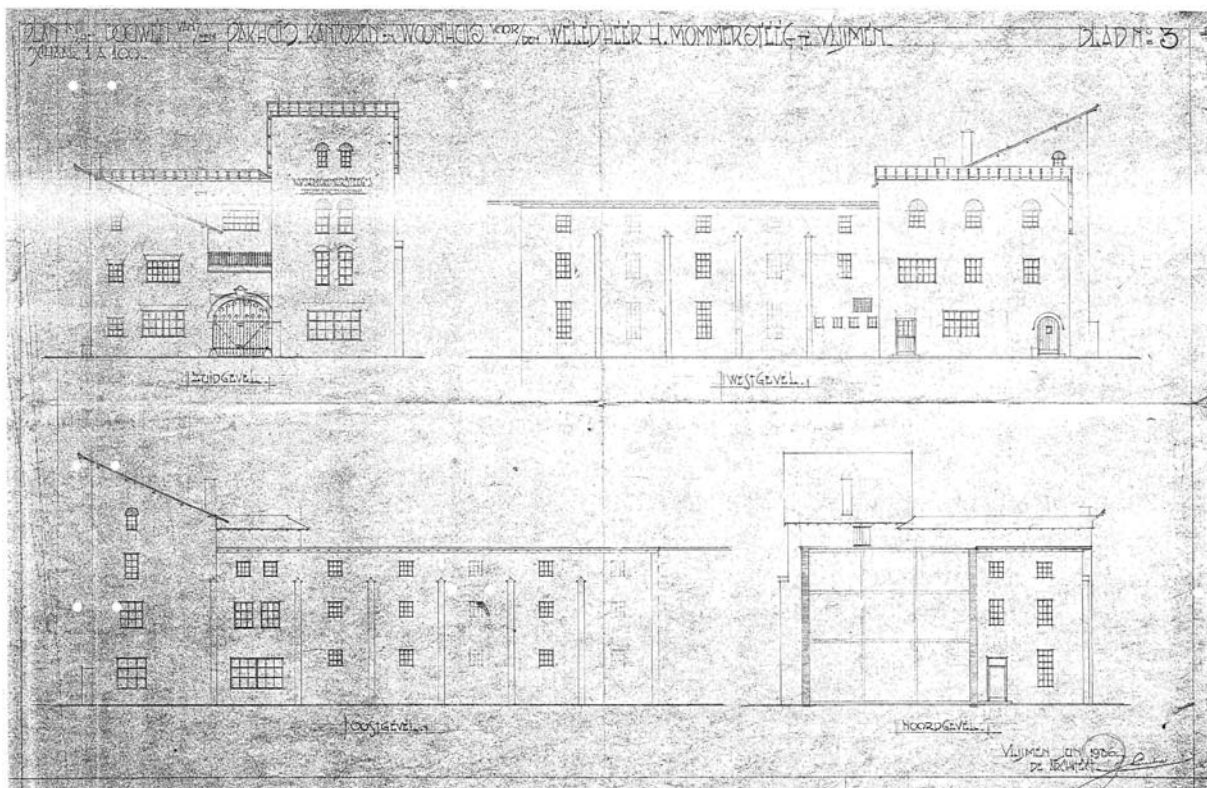
afb. 1: Uitsnede uit de kadasterkaart (1811-1832), gemeente Vlijmen, sectie A (bovenzijde is noord). Herkenbaar zijn de Achterstraat en de Wolput met daarboven de strookvormige verkaveling. Links voor de splitsing de drie naast elkaar gelegen boerderijen.

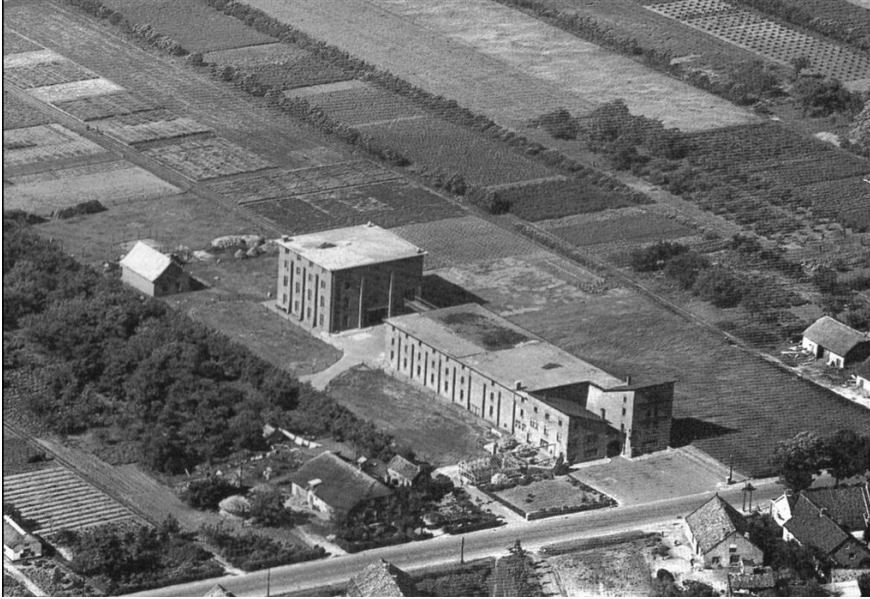
afb. 2: Uitsnede uit een bijgewerkte kadasterkaart (1916-1935, bovenzijde is noord). Op dezelfde positie nu het gegroeide bedrijf van Mommersteeg ingetekend.

afb. 3: Schilderij (1928) uit het archief van Mommersteeg. Afgebeeld is het boerenhuis van waaruit de zaadhandel is gestart met daarachter het pas gebouwde silogebouw (1925).

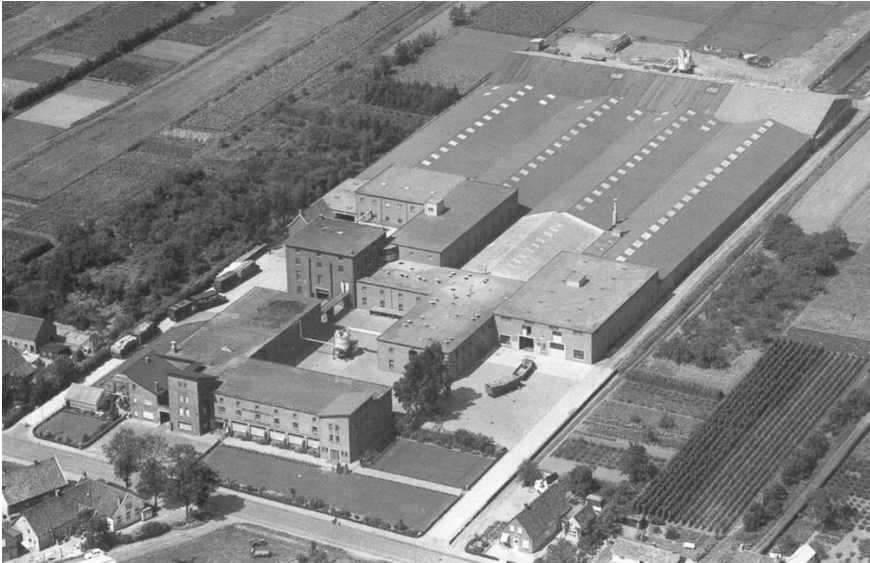
afb. 4: Geveltekening uit juni 1936, voorzien van de handtekening van J. Luyben. De gevels komen in grote lijnen overeen met de huidige toestand van het linker gedeelte. Het bestaande silogebouw is in doorsnede (rechtsonder) aangegeven.

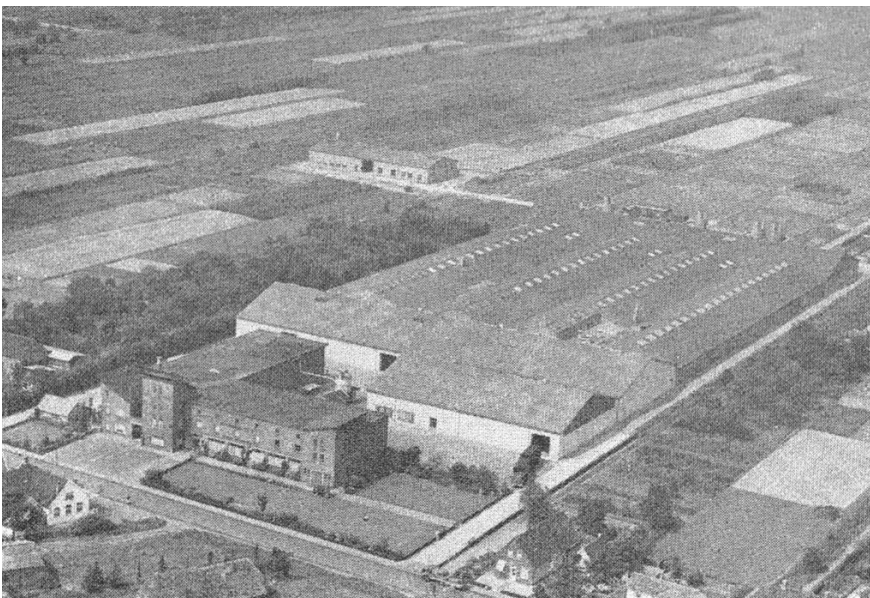
afb. 5: Luchtfoto van na 1939. Achter het in 1936 gebouwde complex staat het vierkante gebouw (1939) dat met het hoofdgebouw is verbonden. Daarachter de proefvelden. Links aan de voorzijde in de tuin is een kas aanwezig.

afb. 6: Groepsfoto ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum dat gevierd werd in januari 1949 met op de achtergrond de voorgevel van het nog niet uitgebreide complex, waarin zich houten vensters bevinden. Het venster op de achtergrond boven de doorgang is wel in staal uitgevoerd.

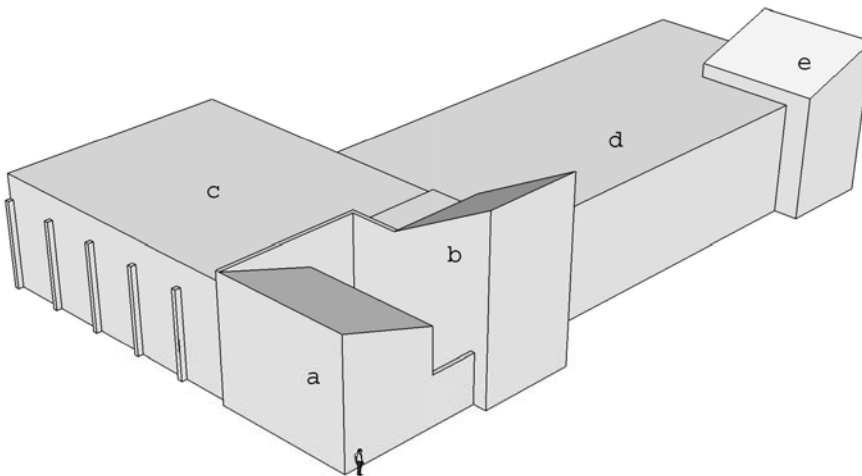
afb. 7: Luchtfoto in juli 1963 met het complex, bestaande uit kantoorgebouw met opslag, daarachter reiniging met opslag, daarachter de grote opslag met aan het eind het nieuwe in aanbouw zijnde laboratoriumgebouw.

afb. 8: Luchtfoto na juli 1963 met het complex, bestaande uit kantoorgebouw met opslag, daarachter de nieuwe vervangende opslaggebouwen, daarachter de grote opslag met aan het eind het laboratoriumgebouw.

afb. 9: Smeedijzeren hekwerk in de rechthoekige doorgang tussen het woonhuis (links) en het kantoor. De bovenrand van het dak bevond zich op de scheiding van de lichte en meer grauwe baksteen op de zijgevel van het woonhuis.

afb. 10: Het huidige complex, waarin a het woonhuis is, b het oude kantoor, c het restant van de oude opslagruimte, d en e de nieuwe kantoorvleugel met opslagruimte.

afb. 11: Voorgevel kantoorpaviljoen waarin de diverse gevelopeningen met eigen beëindigingen rond één vensteras.

afb. 12: Voormalige directiekamer met de lambrisering en het eikenhouten mozaïekparket. Tegen de wand staat de driedelige vaste kast opgesteld met deuren die voorzien zijn van smalle delen.

afb. 13: Voormalige directiekamer in 1937 met de lambrisering een mozaïek-tegelvloer. Tegen de wand staat de driedelige kast opgesteld met gefineerde deuren a livre ouvert.

afb. 14: Houten spantconstructie onder het lessenaarsdak van het oude kantoordeel (bouwdeel b) met de ruwhouten koppelregels tussen vloer en spant. Vlak boven de vloer zijn de herstellingen in het pleisterwerk zichtbaar die verband houden met het inbrengen van de nieuwe vierde bouwlaag.

afb. 15: Dagkant van een gevelopening met aan de binnenzijde een afwijkende lagenmaat en steentype t.o.v. de buitenzijde (door het glas zichtbaar).

afb. 16: Rechter gedeelte van de gevel van het silogebouw uit 1926 op de derde bouwlaag. Links is de dichtgezette (deur)opening zichtbaar en achter het schilderij een raamopening die beëindigd wordt met een strekse boog.

afb. 17: Foto uit de jaren '50 van het kantoor op de eerste bouwlaag van bouwdeel d met de stalen puien op de gepleisterde (lage) borstwering.

afb. 18: Signatuur van Eppo Doeve in de schildering op de oostelijke wand van de kantine.

afb. 19: Het net gerealiseerde kantoorgebouw met opslagruimten (1936). In het paviljoen op de voorgrond bevindt zich de dienstwoning. Rechts is nog net een gedeelte van de voorgevel van een boerenhuis zichtbaar.

afb. 20: De huidige voorgevel van het complex met links het woonhuis en het oude kantoor en rechts de nieuwe kantoorvleugel (1951).

afb. 21: Zijgevel van de nieuwe kantoorvleugel (1951).

afb. 22: Detail voorgevel met betonlatei. Door de lamellen van de zonwering is de frijnslag op het beton zichtbaar.

afb. 23: Stalen onderslag waarop het buitenspouwblad van de achtergevel van het bouwdeel met het lessenaarsdak van het oude kantoor is geplaatst en het platte dak van bouwdeel b aansluit.

afb. 24: Weggehakt kanaal t.b.v. ventilatie of schoorsteen tegen de westelijke buitenmuur op de derde bouwlaag van de oude opslaghal (bouwdeel c).

afb. 25: Aansluiting van de noordwestelijke hoek van de oude opslaghal net onder het dak. De muur van wit uitgeslagen baksteen is tegen de binnenspouwmuur en de stalen onderslag gemetseld maar heeft geen constructieve functie.

afb. 26: Aansluiting van de binnenzijde van de achtergevel van de oude opslaghal tegen de vloer van de derde bouwlaag. Rechtsonder en achter de vloerdelen tussen de balken is nog net het gevelmetselwerk van het gesloopte silogebouw (1925) zichtbaar. Achter de balken is de koppenlaag van de steens dikke binnenspouwmuur zichtbaar.

afb. 27: Mozaïektableau tegen de achterwand van de entree. De deur rechts leidt naar de kantoren op de eerste bouwlaag.

afb. 28: de met natuursteen beklede trap naar de tweede bouwlaag van het oude kantoor (rechts). Aan de bovenzijde van de trap (links) zijn nog net de twee treden zichtbaar die aansluiten op de vloer van de tweede bouwlaag van de nieuwe kantoorvleugel.

afb. 29: Betonnen kolommen van de eerste bouwlaag van de nieuwe kantoorvleugel met daartussen de stalen puien, die waarschijnlijk gedeeltelijk zijn afgeplaat. Aan weerszijden van de stalen pui zijn de systeemwanden en- plafonds zichtbaar.

afb. 30. Geheel afgewerkte tweede bouwlaag van de nieuwe kantoorvleugel. Het ontbrekende gedeelte van het systeemplafond laat de stalen vloerconstructie van de derde bouwlaag zien met een houten balklaag op klossen.

afb. 31: Twee treden voor de tussendeur in de nieuwe kantoorleugel van bouwdeel d naar e.

afb. 32: De houten trap in het portaal op de eerste bouwlaag van de nieuwe kantoorleugel (bouwdeel e) met gesmede balustrade.

afb. 33: De twee grote wandvlakken van de schildering naast elkaar geplaatst. De witruimte is de plaats van het portaal.

afb. 34: Eppo Doeve aan het werk met zijn medewerker Bronkhorst. Voor hen op tafel ligt het ontwerp van de grote wandschildering uitgerold. In dit ontwerp is nog net de uitsparing voor de dubbele deur herkenbaar.

afb. 35: De onderzijde van het lessenaarsdak van bouwdeel e. De in het werk gestorte betonplaat wordt ondersteund door prefab betonnen consoles. Geheel rechts onder is de stalen onderslag zichtbaar waarop de achtergevel van dit bouwdeel is geplaatst.